

REFERAATE JA MATERJALE СООБЩЕНИЯ И ПУБЛИКАЦИИ

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA TOIMETISED 1955. IV kd., nr. 1
ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК ЭСТОНСКОЙ ССР 1955. Том IV, № 1

ÜHEST LÄÄNEMERESOOE KEELTE PUUNIMEST

P. PALMEOS,
filoloogiateaduste kandidaat

Eesti NSV saartel ja kohati Lääne-Eesti rannikul kasvab võrdlemisi haruldane igihaljas okaspuu, mida tuntakse jugapuu (*Taxus baccata*) nime all. Jugapuu on Eestis reliktnne puu, mis varem oli levinud laialdasemalt ning suuremate isenditena. Hiiumaa soodes ja rabades on koos jalaka ja tamme tüvedega leitud suuremaid jugapuu tüvesid. Jugapuu nüüdsed kasvukohad on vähesed jäänused tema varasemast levikupiirkonnast subatlantilisel kliimaperioodil (u. 800—2500 a. tagasi), mil kliima oli praegusest ühtlasem, niiskem ning kõrgema talvetemperatuuriga¹. Tänapäeval esineb jugapuu Euroopas alates Põhja-Aafrikast ja Hispaaniast kuni Lõuna-Rootsini ja Lõuna-Norrani. Idas ulatub tema areaal Ahvenamaani, Eesti NSV mandri lääneosani ning Leeduni². Puu kasvab ka Läti NSV rannikualadel³.

Selle puu tähistamiseks on eesti murdeis olemas vastav sõna. Esmakordselt on see fikseeritud Wiedemanni sõnaraamatus: *jugapuu*, *juhapuu*. Tänapäeval on selle sõna esinemispiirkond Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi murdearhiivi andmeil järgmine: Emmaste, Käina, Pühalepa (*jücapû*), Reigi (*jücapû*, *juCAPÛ*), Kihelkonna, Jämaja (*jugà pû*), Risti (*jugà pû*); P. Ariste märgib seda üldhiiumaalisel *jücàvo ~ jücàvu*⁴. Sõna esineb niisiis seal, kus puu kasvab — kogu Hiiumaal, osal Saaremaal ja Eesti NSV mandri rannikul Ristil. Wiedemanni esitatud paralleelvormi *juhapuu* tänapäeval ei tunta.

Üles on tähendatud ka mitmeid jugapuuga seoses olevaid kohanimisid aladelt, kus seda kasvab, nagu näit. Reigi *Jügasselja koht*, Jämaja *Jugapuu mägi*, Kihelkonna *Jugapuu põllud*. Peale nende esineb aga niisuguseid kohanimisid sealgi, kus puu looduslikult ei kasva (vrd. Abja rajoonis Halliste Laatres *Jugamägi*, Kilingi-Nõmme rajoonis Saarde Venekülas *Jugassaare*). Need ja muud taolised kohanimed võivad osutada jugapuu kunagisele laialdasemale levikule. Et jugapuu varemini on võinud esineda palju kaugemal idas, selle tõenduseks võiks olla sõna esinemine Kallaste rajoonis Kodaveres, kus seda tuntakse, kuid hoopis erinevas tähenduses, nimelt vintske, kärnase, viletsasti kasvanud puu kohta (*jugapû onè vintske*, *kärnikline pû*, *meš palnub. vaèvas vizi kasnùv. ega pû veib èlla*

¹ Eesti NSV floora I, koostanud A. Vaga ja K. Eichwald, Tallinn, 1953, lk. 126.

² S a m a s, lk. 125.

³ Latvijas PSR flora I, prof. dr. P. Galenieka redakcija, Rīga, 1953, lk. 53.

⁴ P. Ariste, Hiiumurrete häälikud, Tartu, 1939, lk. 130.

juga-pü). Kodavere sõna kuulub etümoloogiliselt ühte saare-läänemurdelise puunimetusega, kuigi selle tähendus on erinev. Tähenduse muutust aga saab hõlpsasti seletada asjaoluga, et jugapuu on väga sitke ja tugev puu. Et seda puud ennast igapäevases elus enam ei tuntud, siis võis selle nimetus üle kanduda ja saada üldse sitke puu tähendus.

Muudest läänemeresoome keeltest leidub sõna liivi keeles. Sjögren-Wiedemanni sõnaraamatus on antud *jovgäs*, pl. *jovgäd*, *jovgūs* 'taxus'; Kettunenil on *jo'ugüz*, *jöügüz*, millele ta esitab lähtevormi **jouhenküsi* (? < **jousenküsi*) ühtlasi lisades, et sama puu nimetused eesti ja soome keeles pole liivi sõnaga häälikuliselt identsed⁵.

Soome keeles esineb etümoloogiliselt sama puunimetuse XVII sajandil ilmunud väikeses sõnaraamatus „Variarum rerum vocabula latina”: *Cornus*, *Hagthorn*, *Jucopuu*, mis küll tähendab viirpuud, kuid mida sellest hoolimata tuleb keeleliselt pidada eesti jugapuu vasteks: vana *taxus*-puu nimetus on siirdunud teisele puule⁶. Toivoneni arvates võiks ka liivi sõna kuuluda eelmistega ühte, hoolimata häälikulisest erinevusest, mis võib olla tingitud rahvaetümoloogiast. Polevat võimatu, et sõna on eesti keeles rahvaetümoloogiliselt liitunud *juga* 'kosk' ja soome keeles *juko* 'ike' sõnaga ning on liivi keeles säilinud algupärasel kujul⁷. Viimane Toivoneni väide on ekslik. Liivi vaste on liitsõna, mille teine komponent on, nagu õigesti on osutatud, kuluvorm sõnast **küsi* 'kuusk'. Esimene komponent ei vasta häälikuliselt arengult küll eesti sõnale *juga*, mille ootuspärane liivi vaste oleks **ju'g*, kuid väiksemate puude ja taimede nimedes esineb sageli erisuunalisi häälikumuutusi (vrd. näiteks eesti *paakspuu*, *paatspuu*, *pahaspuu* (*Rhamnus Frangula*), soome *paatsain* või näiteks eesti *pohl*, *pohlakas*, *palukas*, *pahlakas*, *puhulgas*, *poolakas* (*Vaccinium vitis idaea*), soome *puolukka*).

Peale selle esineb Karjalasoome eeposes „Kalevala” (Lönrottil) samatüveline adjektiiv *jukainen* 'kindel, kõva, pahklik, mügarlik'. Tänapäeva soome keele sõnaraamatus leidub rahvaluule sõnana *jukainen* tähenduses 'jugapuust tehtud, sitke, kõva'⁸. Et see etümoloogiliselt võib ühte kuuluda eesti jugapuu nimetusega, tuleneb jugapuu erakordsest kõvadusest. Kodaveres esinev sõna tähendus moodustab siis üleminekuastme eesti *jugapuu* ja soome *jukainen* vahel. Soome murdeis esineb kohati *juka* 'jugapuu'⁹.

Samatüveline sõna esineb ka isuri rahvalauludes: *jukava-jukova-puinen luokka* 'jugapuust look'¹⁰.

Eesti ja liivi sõnu on esimesena käsitlenud rootsi uurija Wiklund, kes peab neid germaani laenudeks¹¹. See sobib Wiklundi arvamusega, et läänemeresoomlased tulid Läänemerele alles umbes I aastatuhande keskel e. m. a. ja et nad siin leidsid eest germaanlasi, kellelt laenasid muuseas ka rannal kasvava *jugapuu* nimetuse (vrd. vana-islandi *ýr*, vana-ülem-saksa *īha*, *īwa*)¹².

Tänapäeva ungari keeleteadlane I. N. Sebestyén peab soome ja eesti sõnu samuti nagu Wiklundki vanemateks germaani laenudeks¹³.

⁵ Vrd. L. Kettunen, *Livisches Wörterbuch*, Helsinki, 1938, lk. 92.

⁶ Y. H. Toivonen, *Etymologisia huomioita*, „Virittäjä”, Helsinki, 1932, lk. 51.

⁷ *Samas*.

⁸ *Nykysuomen sanakirja II*, Porvoo-Helsinki, 1953.

⁹ A. Turunen, *Kalevalan sanakirja*, Helsinki, 1949.

¹⁰ Vrd. „Virittäjä”, 1932, lk. 51, joonealune märkus.

¹¹ K. B. Wiklund, *Le Monde Oriental X*, Uppsala, 1916, lk. 178.

¹² Vrd. K. B. Wiklund, *Finno-ugrier*, teoses M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte III*, Berlin, 1925, lk. 370.

¹³ I. N. Sebestyén, *Zur Frage des alten Wohngebietes der uralischen Völker*, „Acta Linguistica”, t. I, fasc. 2—4, Budapest, 1952, lk. 318, joonealune märkus.

Soome folklorist K. Krohn arvab oma artiklis „Jugapuu soome nimetus“, et „jugapuu nimetust pole vajanud muud soome hõimud kui need, kes saabusid Läänemere rannikule, ja nad on võinud selle saada oma germaani või balti naabreilt“¹⁴.

Oma väite tõestuseks esitab Krohn germaani keeltest jugapuu nimetusi, mis tema arvates võiksid olla läänemeresoome keelte sõnade vasteteks: saksa *Eibe* on lähtunud keskülemsaksa sõnast *iwe*, mis tähendab 'jugapuu' ja ka 'vibu'¹⁵. Balti keelte sõnad — leedu *ėvą* (*jėvą*) ja läti *ēva* 'toom' kuuluvad ühte germaani ja slaavi keelte vastavate sõnadega (vrd. vene *ува* 'paju' jt.), kuigi sel etümoloogial on häälikulisi raskusi; semasioloogiliselt on puude nimetustes tähenduslik erinevus sagedane. Vana-preisi vastet *iuwis* 'jugapuu' on peetud germaani laenuks¹⁶.

Samas kirjutises märgib Krohn, et „kui võiksime jugapuud tähendava germaani sõna tagasi viia **jugo* vormile, siis oleks võimalik seda ühendada iket tähendava gooti *juk* sõnaga, millele vastavad muinasindia *yugam*, leedu *jungas*, ladina *jugum* ja muinasslaavi *igo*, *ivo*“¹⁷. Viimast Krohni rekonstruktsiooni ei saa millegagi tõestada, sest nagu alpool selgub, pole germanistid saksa sõna ühendanud esitatud indoeuroopa sõnadega ega **jugo* lähtevormiga.

Mis puutub käsitletava sõna laenulise algupära oletusse, siis peab ütleva, et esitatud vasted ei sobi foneetiliselt läänemeresoome keelte sõnaga. Germaani keelte sõnad — saksa *Eibe* 'jugapuu', keskülemsaksa *iwe*, vanaülemsaksa *iwa*, *iga*, *igo* lähtuvad algvormist *ihwō*, mille velaar-kluusiili Weigand peab sekundaarseks¹⁸, Kluge aga algupäraseks¹⁹. Hellquisti järgi on sõna algvormiks **ihwa*- ehk **izwa*- (>*īva*-)²⁰.

Balti keeltes oleks vana-preisi samatähendusliku sõna *iuwis* hääldamine **iwis*, nagu on osutanud J. Endzelīns²¹. Järelikult pole ükski neist lähtevormidest võinud anda eesti *jugapuu* ja nõnda pole põhjust seda ega selle soome ning liivi vastet pidada germaani või balti laenuks. Küll aga osutub laensõnaks teine samatähenduslik sõna liivi keeles *iv-pū* (alamsaksa *iwe*)²².

Tekib küsimus, mis algupära on siis lõpuks eesti *jugapuu*, soome *juka*, *jukopuu*, liivi *jo'ugūz*, kui see pole laensõna. Tegelikult on see üks neid genuiineid läänemeresoome sõnu, mida tunnevad ainult rannikul elavad läänemeresoomlased. Sõna põlvneb nähtavasti ajast, kui liivlaste, eestlaste ja soomlaste eelkäijad, olles välja jõudnud Läänemere rannikualadele, õppisid jugapuud tundma.

Eestist üle lahe Soome siirdudes viisid siirdlased selle puunime kaasa, kuid unustasid hiljemini, sest puu Soome mandril ei kasva. Sõna tüvi aga säilis rahvalauludes (adjektiivis *jukainen*). Et eelajaloolisel ajal Eestist siirdlasi Soome on läinud, sellele osutavad arheoloogilised ja keelised andmed. Raua-ajal, meie ajaarvamise alguses ja hiljemini, on Virumaalt

¹⁴ K. Krohn, Marjakuusen suomalainen nimitys, „Virittäjä“, 1930, lk. 354.

¹⁵ Samas.

¹⁶ E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch I, Heidelberg, 1908—1913, lk. 438.

¹⁷ K. Krohn, Marjakuusen suomalainen nimitys, „Virittäjä“, 1930, lk. 355.

¹⁸ Fr. L. K. Weigand, Deutsches Wörterbuch, I Band, Giessen, 1909, lk. 410.

¹⁹ Fr. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, Strassburg, 1915, lk. 105.

²⁰ E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok, Lund, 1922, lk. 266.

²¹ J. Endzelīns, Senprūšu valoda. Ievads, gramatika un leksika, Rīga, 1943, lk. 186.

²² L. Kettunen, Livisches Wörterbuch, lk. 83.

teostatud jahiretki üle mere Soome, kuhu algul mindi karusnahkade hankimiseks, kuna hiljemini jäädi sinna püsivalt elama²³. Soomes Turu ümbruses leidub kohanimed, millel on vasteid Eestis Pärnu jõgikonnas, näit. *Perniö*, vrd. *Pärnu*; *Halikko*, vrd. *Haliste* jne. Kohanimede põhjal arvatakse, et ka Lääne-Eestist on läinud siirdlasi Soome, kus nad oma uues elukohas on jõgedele jm. andnud samu nimesid, kui oli nende endistes asukohtades²⁴.

Ka jugapuu nimetus võib osutada eestlaste Soome siirdumisele kusa-gilt Lääne-Eestist või saartelt, sest kuigi jugapuu varem on kasvanud rannikust kaugemalgi, nagu näitavad Eesti kohanimed ja murdesõnad, puuduvad siiski andmed, et ligi paarituhanda aasta eest, kui toimus eestlaste Soome siirdumine Kirde-Eesti aladelt, see oleks kasvanud ka Virumaal.

Et aga sõna on olnud tuntud vähemalt juba läänemeresoome aluskeeles, osutavad selle vasted eesti, liivi ja soome keeles ning samatüvelised adjektiivid isuri ja karjala rahvalauludes.

Tartu Riiklik Ülikool

Saabus toimetusse
8. X 1954

ОБ ОДНОМ ПРИБАЛТИЙСКО-ФИНСКОМ НАЗВАНИИ ДЕРЕВА

П. Ю. ПАЛЬМЕОС,

кандидат филологических наук

Резюме

На островах Эстонской ССР и местами на побережье западной Эстонии растет сравнительно редкое хвойное дерево — тисс (*Taxus baccata*), называемое в эстонском языке *jugapiiu*. Слово встречается в первый раз в эстонско-немецком словаре Видемана: *jugapiiu*, *juhapiiu*.

В диалектах современного эстонского языка название дерева известно там, где оно растет: на Хийумаа, Сааремаа и на побережье Эстонии (в Ристи). Параллельной формы *juhapiiu* не знают. Есть некоторые, связанные с *jugapiiu* названия места, где дерево растет, а также места, где его в настоящее время нет (в Абьяском, Килинги-Ныммеском районах). Последние указывают на более широкое распространение дерева в прошлом и, таким образом, подтверждают данные палеоботаники. Этимологически то же слово в Кодавере (вблизи Чудского озера) выступает в другом значении — там употребляют это название относительно неровно, плохо растущего дерева.

Из других прибалтийско-финских языков это слово имеется в ливском языке и встречается в малом словаре финского языка, изданном в XVII веке. В эпосе «Калевала» есть прилагательное *jukainen*, что обозначает стойкий, крепкий, бугорчатый. Как известно, тисс — особенно твердое дерево, именно поэтому финское прилагательное, возможно, произошло из этого самого корня. Слово с тем же корнем имеется в ижорских народных песнях: *jukava*-, *jukova-puinen luokka* «дуга из тиссового дерева».

Шведский языковед К. Б. Виклунд принимал эти эстонские и ливские слова за германские заимствования. По мнению Виклунда, прибалтий-

²³ А. Я у р я п я я, Доисторические поселения Финляндии, «Финляндия. Географический сборник». Москва, 1953, лк. 277.

²⁴ Н. О j a n s u u, Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. Teoses „Suomen kielen tutkimuksen työmaalta”, Jyväskylä, 1916, лк. 106—107.

ские финны пришли в Прибалтику только в середине I тысячелетия до н. э. Здесь они якобы застали германцев, у которых они, между прочим, заимствовали и название тиссового дерева, растущего на побережье (ср. древнеисландское *ýr*, древневерхненемецкое *iha*, *iwa*). Этого же мнения придерживается современный венгерский языковед И. Н. Шебештьен. Финский фольклорист К. Крон считает это слово германским или балтийским заимствованием.

Следует отметить, что указанные соответствия из германских языков фонетически не сходны с данным прибалтийско-финским словом. Германские слова: немецкое *Eibe* «тисс», средневерхненемецкое *iwe*, древневерхненемецкое *iwa*, *iga*, *igo* исходят из праформы **ihwō*, **ihwā* или **izwa-* (> *iva-*). В балтийских языках произношение древнепрусского *iuwis* «тисс» было бы *iwis*. Следовательно, ни одна из этих исходных форм не могла дать эстонского слова *jugaruu* и поэтому нет основания считать эстонское *jugaruu* и его соответствия в ливском и финском языках германским заимствованием.

В действительности эстонское *jugaruu*, финское *juka*, *jukoruu*, ливское *jo'ugūz* относятся к числу собственных прибалтийско-финских слов, которых знают только народы, живущие на побережье. Слово восходит к тому времени, когда предки ливов, эстонцев и финнов, придя на побережье Балтийского моря, столкнулись здесь с тиссом. Предки финнов переселяясь (в железном веке) из Эстонии в Финляндию через море, принесли это название дерева с собой, но позже его забыли, так как такое дерево на материке Финляндии не растет. Но корень слова сохранился в народных песнях в качестве прилагательного. Наличие этого слова в финском языке может, повидимому, считаться свидетельством в пользу того, что переход в Финляндию совершался из западной Эстонии или с островов, или, во всяком случае, того, что переход совершался и из этих районов.

Тартуский государственный
университет

Поступила в редакцию
8 X 1954